

AVRUPA SOSYAL MODELİ ve TÜRKİYE'DEKİ SOSYAL POLİTİKALARIN TARİHSEL BAĞLAMDA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

EUROPEAN SOCIAL MODEL AND COMPARATIVE ANALYSIS OF TURKEY'S SOCIAL POLICY IN HISTORICAL CONTEXT

Doç. Dr. Erol TURAN¹, Emre AYDİLEK¹, Alper Tunga ŞEN¹

¹Kamu Yönetimi
Kastamonu Üniversitesi
eturan@kastamonu.edu.tr, eaydilek@kastamonu.edu.tr, atsen@kastamonu.edu.tr

ÖZET

Avrupa Birliği topluluğu üye devletler arasında uyumun tam sağlanamadığı bir politika süreci yaşamışlardır. Kabul ettikleri politikalar ilk olarak ekonomik düzeyde kalmıştır. Asıl amaçları bu politikalarla yoksul ve ihtiyacı olan insanlara yardım etmektir. Bu amaçla ilk çalışmaları Avrupa Ekonomik Topluluğunu kurmak olmuştur. Bu yapıyla Sosyal devlet ve refah devleti anlayışını ortaya çıkarmak istemişlerdir. Avrupa Sosyal Modeli, ihtiyacı olan kişilere sosyal haklar kazandıran ve insan haklarına saygılı bir model olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu model genel itibariyle Türkiye açısından değerlendirildiğinde; Türkiye'deki hukuksal veya yönetsel eksikliklerden dolayı Avrupa'daki şekliyle tam anlamıyla uygulanamadığı ileri sürülebilir. Türkiye'de halen cinsiyet eşitsizliği veya ayrımcılıkla mücadele sorunlarının çözüme kavuşturulamamış olması bu eksikliklere örnek olarak gösterilebilir. Bu sebeple Türkiye'nin sosyal politikalarını Avrupa Birliği düzeyine yakınlaştırması büyük önem arz etmektedir. Çalışmada bu sorunsal bağlamında Avrupa Sosyal Modelinin tarihsel gelişim süreci, içeriği ve Türkiye açısından uyum süreci değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Avrupa Sosyal Modeli, Sosyal Politika, Katılım, Dışlanma

ABSTRACT

A policy process lived that European Union States can not be achieved in full adaptation. Adjustment policies was remained primarily in the economic level. These policies aim is to help the poor and people who need. For this purpose, their first work of 'European Economic Community' has been set up. They want to reveal the understanding of "Welfare State". European Social Model is bringing social rights to people who need, and emerges as a respectful human rights model.

This model is generally evaluated as Turkey; because of legal or administrative deficiencies in the shape of Turkey in Europe it could be argued that fully implemented. The failure to resolve the current anti-discrimination or gender inequality problems in Turkey are examples of this lack. So, social policies of Turkey to the EU level is therefore of great importance. In this study, assessment about historical development of European Social Model, contents and integration process of Turkey.

Key Words: European Union, European Social Model, Social Politics, Participation, Exclusion

GİRİŞ

Avrupa Birliği küresel anlamda oldukça zengin ve gelişmiş ülkeleri bünyesinde barındıran, ekonomik ve demokratik ilkeler bağlamında gelişmiş önemli bir çokuluslu aktör olmakla birlikte bazı yapısal sorunları da bünyesinde barındırmaktadır. Bu sorunlardan bazıları sosyal konuları, yoksul ve dezavantajlı kesimlerin problemlerini içermektedir. Bu olumsuz durumun ortadan kaldırılması amacıyla Avrupa Birliği çeşitli politikalar oluşturmuş ve bunları uygulamaya çalışmıştır.

Bu tarihsel gelişim süreci içerisinde sosyal dışlamayı ve yoksulluğu ortadan kaldırma amacı taşıyan süreçler yaşanmıştır. Bu gelişmelerle oluşturulan Avrupa Sosyal Modeli, ülkeler bazında ortak tarım, sanayi, rekabet, ulaştırma ve ticaret politikası oluşturulması anlamına gelir. Avrupa Sosyal Modeli emekliyi, işçiyi, yardıma muhtaç olanları ve engellileri koruyan bu kişilere güçlü sosyal haklar kazandıran bir politikadır.

Sosyal Model, Türkiye ile kıyaslanacak olursa, ülkemizde sosyal politikalar konusunda çeşitli adımların varlığından bahsedebilmekle birlikte AB’ye kıyasla oldukça yetersiz ve eksik yönleri olduğu söylenebilir. Türkiye’de sosyal politikalar hem yetersizdir, hem de AB örneğindeki gibi bir model ya da devlet stratejisi olarak uygulanmaktan ziyade popülist, sadaka veren devlet anlayışında yürütülmektedir.

1. Avrupa Sosyal Politikalarının Tarihsel Kökenleri ve Gelişim Süreci

Bölgesel nitelikli girişimler arasında kuşkusuz en etkilisi ve kapsamlısı Avrupa Birliği tarafından yapılan düzenlemelerdir (Çevik, 2013: 206). Bununla birlikte Avrupa Birliği, eksik yönleri bulunan ve üye ülkeler arasında tam uyumun olmadığı bir sosyal politikaya sahiptir. Bu politika zaman içinde inişli çıkışlı bir yol izlemiş, başlangıçta yalnızca ekonomik bütünleşmeyi hayata geçirmek için gerekli olan alanlarla sınırlı iken, 1990’lı yılların sonlarına doğru AB’nin liberal ekonomik bütünleşme sürecinin yarattığı işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı bağlayıcı olmayan önlemlerin alınmasına yönelik bir politikaya doğru evrilmiştir (Çilkaya, 2010: 22).

Avrupa’nın bütünleşme süreci, özünde “sosyal” değil “ekonomik” bir temele dayalı olarak başlamıştır. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT-1951), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET-1957) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’ndan (AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU-1957) oluşan Avrupa Topluluklarının entegrasyon sürecinin ilk 30 yılına, ekonomik bütünleşme yaklaşımı egemen olmuştur. Bunun sebebi başarılı bir ekonomik bütünleşmenin sonucunda Topluluk içinde bir sosyal bütünleşme (sonuç olarak) sağlanacağına yönelik inançtır. Ekonomik bütünleşme öncelikli hedef olmasına karşın, Avrupa’nın bütünleşmesinin tarihi arka planında da sosyal boyut ve sosyal kaygılar her zaman var olmuştur. Başlangıçta oldukça cılız olan sosyal düzenlemeler, 1970’li yıllardan sonra hız kazanmış, Maastricht Antlaşması ile belirginleşmeye başlamış, Amsterdam Antlaşması sonrasında ise güçlenmiştir (Çelik, 2004: 31-32).

Avrupa Sosyal Politikasının birinci evresi olarak kabul edilen kuruluştan 1970’lerin başlarına kadar olan dönemde, sosyal politika tek başına ayrı bir politika alanı olarak değil, özellikle ekonomik politikanın bir eki olarak ele alınmıştır. Kuruluşundan 1972 yılına kadar Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun ortak bir sosyal politikasından söz etmek güçtür. 1972’de yapılan Paris Zirvesi, sosyal politika açısından yeni bir dönem; topluluk sosyal politikasında ikinci evre olarak nitelenmektedir. Bu zirve ile topluluk için sosyal politikanın, ekonomik birlik ve para birliği ile aynı anlam ve değeri taşıdığı belirtilmiştir ve böylece bağımsız bir Avrupa sosyal politikası oluşmaya başlamıştır. 1985

yılından itibaren ise, sosyal politika olmadan, çalışanların ve sosyal tarafların katılımı olmadan, ekonomik bütünleşmenin istenen sonucu vermeyeceği anlayışı öne çıkmaya başlamıştır (Çelik, 2004: 32-35).

Avrupa Sosyal Modeli’nin oluşumunun perde arkasında uzun bir tarihsel süreç ve çok yoğun müzakereler bulunmaktadır. Sosyal Modeli açıklamadan önce, onu ortaya çıkaran koşulları anlamak için Avrupa’daki sosyal politikaların oluşum sürecini incelemek faydalı olacaktır:

- Avrupa sosyal politikası ile ilgili ilk adımlar, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması ile Avrupa’da ücret düzeylerini korumak ve işsizlik oranlarını düşürmek üzere atılmıştır (AKÇT’ni Kuran Anlaşma, md. 2 ve 68).

- 1957 Roma Antlaşması’nda, sosyal politikaya ilişkin ayrıntılı ve geniş kapsamlı olmamakla birlikte 12 maddede (117-128) sosyal politika ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır (Parlak ve Aykaç, 2004: 2).

- 1961 ‘Avrupa Sosyal Şartı’ ile adil, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı, adil bir ücret ve örgütlenme hakkı, toplu pazarlık hakkı, çocukların, gençlerin ve kadınların daha fazla korunması, mesleki haklar ve sosyal güvenlik hakları gibi konular düzenlenmiştir (“Avrupa Sosyal Şartı”, 393-400).

- 1969 Konsey Toplantısı’nda ilk defa topluluk düzeyinde bir sosyal politika oluşturulması fikri ifade edilmiş ve onaylanmıştır.

- 1972 Paris Zirvesi’nde “*sosyal eylem planı*” yapılması düşünülmüştür. Bu kapsamda 1974 yılında oluşturulan Sosyal Eylem Programı ile göçmen işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi, tam istihdama ulaşılması, işçilerin işletme içinde kazanılmış haklarının korunması, kadın ve erkeklere iş hayatında eşit fırsatlar yaratılması, toplu işçi çıkarmalara karşı işçilerin korunması ve işçilerin yönetime katılması konularında hedefler benimsenmiştir (Çelik, 2004: 33).

- Tek Avrupa Yasası’nda (1986) işçi sağlığı ve iş güvenliği, sosyal taraflarla diyalog ve ekonomik ve sosyal bütünleşme alanlarında öneriler yer almaktadır (Erdoğan, 2005: 21).

- 1988’de (1961’de Torino’da imzalanan) Avrupa Sosyal Şartı’na ek protokol imzalanmıştır. Bu protokolda (Ataman, 2009: 4-6):

- Kişilerin serbest dolaşım kuralları belirlenmiştir,

- Ekonomik ve sosyal uyum hedefi tanımlanmıştır,

- Sosyal politika hükümleri içeren bir topluluk hukukunun zorunlu hale getirilmesi üzerinde anlaşılmıştır.

- Maastricht Antlaşmasında (1992) Sosyal Şartta belirlenen hedeflerin yanı sıra istihdamın, yaşam ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi, daha iyi bir sosyal koruma, sosyal diyalog, insan kaynaklarının geliştirilmesi konularında düzenlemeler yapılmıştır (Erdoğan, 2005: 22).

• 1997 Amsterdam Antlaşması ile istihdam ayrı bir başlık olarak belirlenmiş (128,129 ve 130. maddeler istihdama ayrılmıştır) ve istihdam politikasının ortak bir görev olduğu ilk defa ilan edilmiştir (Beceren ve Kasalak, 2010: 50). Sosyal politikanın amaçları, istihdamın geliştirilmesi, yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, yeterli sosyal koruma, işçi ve yönetim arasında diyalog, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve sosyal dışlanmanın¹ önlenmesi olarak saptanmıştır (Erdoğan, 2005: 22)

• 1997 Lüksemburg Zirvesi’nde, Avrupa İstihdam Stratejisi (AİS) ortaya çıkmış, bu strateji 2003 yılında da 10 temel hedef ile yenilenmiştir. Son şekliyle Avrupa İstihdam Stratejisi’nin temelleri: İşsizler ve işgücü piyasası dışında bulunanlar için aktif ve önleyici tedbirler, işsizlikle mücadele, İş yaratılması ve girişimcilik, çalışma piyasasında esneklik ve adaptasyon, insan kaynağının geliştirilmesi ve hayat boyu eğitim, iş arzını artırmak ve aktif yaşlanmayı teşvik etmek, cinsiyet eşitliği, işgücü piyasasındaki dezavantajlı kişilerin işgücü piyasasına entegrasyonu ve ayrımcılıkla mücadele, ücretlerde teşvik sistemiyle iş ortamının cazibesini arttırmak, kayıt dışı işgücü ve istihdamda bölgesel farklılıklardır (Beceren ve Kasalak, 2010: 50).

• 2000 sonrası Avrupa Birliği sosyal politikalarını belirleyen Lizbon Stratejileri ile sosyal alanda bazı yeni hedefler belirlenmiştir. Bunlar:

➤ İstihdamın niceliksel ve niteliksel olarak iyileştirilmesi;

➤ 2010’a kadar sosyal uyumun güçlendirilmesi;

➤ AB’nin gelecek 10 yılda daha rekabetçi ve dinamik bir bilgi ekonomisi haline gelmesi, tam istihdama yeniden ulaşması, istihdam oranını %61’den %70’e ve kadın istihdam oranını %51’den %60’a kadar arttırmasıdır.

• 2001’deki Stockholm zirvesi ile yaşlı çalışanların istihdam oranının 2010’a kadar %50’ye ulaştırılması amaçlanmıştır (Ataman, 2009: 6)

2000 sonrası Avrupa Birliği sosyal politikaları, Avrupa Sosyal Modeli’nin dönüşümü başlığı altında ele alınacağından, bu andan itibaren 2000’li yıllara kadar olan tarihsel tasnif içerisinde, Sosyal Model açısından önemli kırılma noktalarını daha detaylı ele almakta yarar vardır. Bunlardan biri olan Avrupa Sosyal Şartı, sosyal politika olgusuna Avrupa’ya özgü bir yaklaşım getirmektedir. Yaklaşımın temel özelliği, 1997 yılında Amsterdam Antlaşması ile başlayan, Lizbon Stratejisi ve Avrupa Anayasası’nda da sık sık atıf yapılan hak, sosyal diyalog, katılım ve sosyal dışlanma kavramlarına verdiği önemdir. Bu bağlamda, hem çalışma hayatını düzenleyen önlemler hem de yoksullar veya engellilerin durumunda olduğu gibi, özel konumları nedeniyle topluma eşit vatandaşlar olarak katılmakta zorlananların sorunlarına yönelik uygulamalar, Avrupa Sosyal Modeli’nin özünü oluşturmaktadır. Bu anda ikinci kırılma noktası olarak Beyaz Kitap gösterilebilir. Avrupa Komisyonu’nun 1994 yılında çıkardığı Beyaz Kitap (White Paper) ilk defa “Avrupa Sosyal Modeli”ni resmi olarak sosyal uzlaşma ve üçlü müzakerelere dayalı ekonomik performans ve sosyal egemenliğin bir karışımı olarak tarif etmiştir (Günel, 2009: 37-38)

1993 yılında Brüksel Zirvesi’nde kabul edilen, 1994’de yayınlanan, dönemin Avrupa Birliği Komisyonu Başkanı Jacques Delors’un "Büyüme, Rekabet Gücü ve İstihdam" adını taşıyan Beyaz

¹ Sosyal dışlanma topluma bireyin sosyal bütünleşmesini sağlayan sosyal, ekonomik ve siyasi sistemlerin tümünden kısmen veya tamamen yoksun olma dinamik sürecini ifade etmektedir. A.İ. Oral, (2012) *Sosyal Politika*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.150.

Kitabı (White Paper), Avrupa İstihdam Stratejisi'nin de başlangıcı olarak kabul edilir. Beyaz Kitap'ta belirlenen sosyal politikalarla ilgili genel görüş beş başlık altında toplanabilir. Bunlar (Yıldırım, 2006: 63-66):

- 1) Meslekler, yetenekler konusunda üye devletlerin politikalarını destekleme ve daha iyi çalışma şartları sağlanması için düzenlemeler yapılması,
- 2) İşgücünün serbest dolaşımı konusunda ulusal sistemlerin işbirliğinin sağlanması,
- 3) Göçmenlerin bütünleşmesi, ırkçılıkla mücadele, işyerlerinde kadın ve erkek arasında ayrımcılık yapılmaması,
- 4) Sosyal koruma ve sosyal dışlama konularındaki politikalarda pasif gelir yardımları yerine aktif işgücü politikaları uygulanmasına geçilmesi,
- 5) Kamu sağlığı alanında Birlik çalışmalarının düzenlenmesi.

Beyaz Kitap'ta ve diğer kurucu antlaşmalarda, Sosyal Model'in temel unsurları arasında yer alan bazı olgulara Avrupa Birliği özel bir önem vermektedir. Avrupa Birliği'nin sosyal politikalarında “sosyal diyalog”, “yoksulluk ve “sosyal dışlanma” ile mücadeleye sık sık vurgu yapılmasının sebebi, “sosyal dışlanma” ve “marjinalize edilmiş gruplar” sorunlarının çözümüne yönelik yoğun hassasiyettir. Bu bağlamda; sosyal güvenlik sistemi “sosyal diyalog” yolu ile yeniden biçimlendirilmek istenirken, sosyal koruma “sosyal içerme” politikaları ile yoksulluğa farklı bir bakış açısını ortaya çıkarmıştır. Bu bakış açısını özellikle Avrupa Birliği Anayasası'nın metninde de görmek mümkündür. İş güvencesi, sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele; sosyal adalet ve sosyal koruma; kadın ve erkekler arasında tüm alanlarda eşitlik sağlanması ve ayrımcılıkla mücadele; adil ve kurallara uygun çalışma koşulları; çocuk işçiliğinin yasaklanması; sosyal güvenlik ve sosyal yardım hakkı gibi pek çok sosyal hak her ne kadar onaylanmamış olsa da Avrupa Birliği Anayasa'sında yer almaktadır (Günal, 2009: 39). Yürürlüğe girmese de sosyal politikalarla ilgili bu denli hassas konuların anayasada yer alabilmesi Birliğin sosyal konulara verdiği önemin boyutlarını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Diğer taraftan Avrupa Birliği sosyal politika uygulamaları, çağdaşlarına göre oldukça ileri düzeyde bulunsa da, kendi içerisinde birtakım sorunlara sahiptir. Temel sorun Avrupa'da ülkeler arası sosyal politika ve uygulamalarda farklılıklar bulunması ve tam bir uyumun olmamasıdır. Ulusal sosyal politikaların değiştirilme güçlüğü, Avrupa Birliği düzeyindeki ortak sosyal politika girişimlerinin başarılı olma ihtimalini zayıflatmaktadır (Parlak ve Aykaç, 2004: 19). Bu açıdan tam bir uyum içinde ortak bir AB sosyal politikası olası görünmemektedir.

2. Avrupa Sosyal Modeli

2.1. Kavramsal Açıdan Avrupa Sosyal Modeli

Avrupa Birliği çeşitli standartlardan ve ortak politikalardan oluşan bir entegrasyondur. Avrupa Birliği'nde başlıca dört ana politika mevcuttur. Bunlar; ortak tarım politikası, ortak rekabet politikası, ortak ulaştırma ve ticaret politikası ve ortak sosyal politikadır (Becerren ve Kasalak, 2010: 50). Ortak sosyal politika oluşturulması, sürekli genişleyen bir topluluk olan Avrupa Birliği için, çok da kolay değildir. Ancak üye ülkelerin sosyal politikalarının uyumlulaştırılması (Uçkan, 2005: 249) ve belli niteliklerde asgari standartların oluşturulması daha realist bir hedef olarak ifade edilebilir. Avrupa Sosyal Modeli, ortak sosyal politikalar ya da uyumlu sosyal politikalar kapsamında oluşturulması hedeflenen bir sosyal politikadır.

Bu çerçevede Avrupa Sosyal Modeli’ni, Avrupa düzeyinde geniş anlamda ulusal sosyal sorumlulukların ve kurumların yerini alan kendine özgü uluslar-üstü bir model olarak tanımlamak mümkündür (Parlak ve Aykaç, 2004: 3). Bu model, işçi ve emekçilerin refahını ön plana alan, “refah devleti”ni vazgeçilmez bir ilke olarak kabul eden, bir tür “iyiliksever kapitalizm” olarak nitelendirilebilir (Radikal, 2010).

Avrupa Birliği’nin sosyal politikasının kaynakları incelenirken tek tek üye ülkelerdeki sosyal politika ve sosyal mevzuatın da dikkate alınması yararlı olacaktır. Çünkü Avrupa Birliği organlarının düzenleme yetkisinin olmadığı pek çok alan, ulusal mevzuatla düzenlenmektedir. Ülkeler arasında farklılıklar olmasına rağmen Avrupa Birliği ülkelerinin sosyal politikaları esas olarak sosyal devlet modeline dayalıdır. Ulusal düzenlemeler gerek Uluslararası Çalışma Örgütü, gerekse Avrupa Konseyi normları ile uyumludur, hatta zaman zaman bu normların üzerinde düzenlemeler de söz konusudur. Ulusal düzeydeki düzenlemelerin önemi, topluluk politikalarının uyumlu hale getirilmesi sürecinde ortaya çıkmaktadır. Üye ülke uygulamaları Avrupa Birliği düzeyinde kural oluşturulması sürecinde önemli referanslardan biri olmaktadır. Avrupa Sosyal Modeli, sadece Avrupa Birliği düzeyindeki kurallarla anlaşılabilir. O kuralları tamamlayan ve Avrupa Sosyal Modelinin çok önemli bir bölümünü oluşturan uygulama ve politikalar üye ülkelerdeki (özellikle Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleri) sosyal hukuk ve sosyal politikalarıdır (Çelik, 2004: 22) Yani Avrupa Sosyal Modeli tek tip bir olguya işaret etmemektedir. Aksine, Birlik bünyesinde sosyal sistemler, politik gelenekler, politik tercihler, örgütsel ve finansal yapıların büyük ölçüde farklılaşmasını ifade etmektedir (Parlak ve Aykaç, 2004: 3)

Avrupa Sosyal Modeli emeklilik, sağlık, işsizlik ile diğer alanlarda vatandaşlara sağladığı güçlü sosyal koruma önlemleri ile ön plana çıkar. Bu model, özellikle Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinde ulusal düzeyde gerçekleşmiştir, bu nedenle de her ülkenin kendi koşullarına göre farklı nitelikler taşımaktadır. Avrupa modelinden söz edilmesini sağlayan şey, sosyal açıdan Avrupa Birliği yasalarının veya kurumlarının varlığı değil, Avrupa ülkelerinde birbirlerinden farklı da olsa mevcut sosyal koruma sistemlerinin bazı ortak değerlere dayanması ve karşılaştırılabilir sosyal politika ile sosyal kurumlar yaratılmış olmasıdır (Erdoğan, 2005: 19-20)

Avrupa Birliği sosyal modeli, dar anlamda çalışma ve yaşama şartlarını iyileştirici düzenlemeler yapmak ve toplumsal refahı sağlamak amacıyla devletlerin, kendi ulusal sınırları içinde, işyerlerinde, sağlık ve güvenliğin sağlanması, işçilerin yönetim kararlarına katılması gibi; geniş anlamda ise, sosyal güvenlik ile yaşlılar, çocuklar, kadınlar, sakatlar, işsizler gibi zayıf kesimleri korumaya yönelik tedbirlerden oluşmaktadır (Çilkaya, 2010: 110).

Avrupa Sosyal Modeli, ABD modelinden farklı olarak ekonomik güvensizliğe ve eşitsizliğe karşı büyük bir koruma sağlarken (Ceylan, 2006: 46) yine ABD’ye kıyasla, sosyal güvenliğin kapsamının daha geniş ve daha cömert olması, ücret ve gelir dağılımının daha eşitlikçi olması, işçilerin daha örgütlü, daha güçlü ve politik alanda daha etkin olması, kamu hizmetlerinin varlığı, sosyal koruma kurumlarının varlığı gibi unsurlar öne çıkan ayrışmalardır (Erdoğan, 2005: 20)

Avrupa Sosyal Modeli geleneği, iki temel ideoloji olan liberalizm ve sosyalizm arasında olduğu gibi emek ve sermaye, liberal demokrasi ve sosyal demokrasi, sınırlı haklar ve genişletilmiş haklar arasında da bir uzlaşma olarak değerlendirilebilir. Burada birbirine karşıt görünen değerlerin belirli ölçüde bağdaştırıldığı bir sentez söz konusudur. Bu nedenle, Avrupa Sosyal Modeli, bir liberal-sosyal uzlaşma ve sentezdir. Bu modelde ekonomi politikalarıyla sosyal politikaları birbirine yakınlaştıran bir anlayış ön plana çıkmaktadır (Ceylan, 2006: 36-38).

Sosyal Model’in ayırt edici özelliği, bireylerin sosyal risklere karşı koruma altında olması, bu anlamda topluma ve devlete bir sorumluluk yüklenmesidir (Ergier, 2007: 9). Avrupa Sosyal

Modeli içerisinde çalışanların hakları ile piyasa güçleri arasında bir denge oluşturulmuştur (Ceylan, 2006: 39). Emek ve sermaye arasındaki çatışmanın çözülmesine yardımcı olacak demokratik mekanizmalar kurumsallaşmıştır. Sosyal Model'i özgün kılan konu, sosyal taraflar arasındaki çatışmanın yok sayılmaması, tam tersine toplumun temel çatışması olarak kabul edilmesidir. Bu noktada getirilen çözüm; tarafların eşit olduğu varsayılan bir temelde, devletin yönlendirme ve denetimi altında siyasal sisteme dâhil edilmesi, karar alma mekanizmalarına alınması ve aralarındaki uzlaşmanın teşvik edilmesi olmuştur (Ergier, 2007: 10-11). Model, devletin etkin ve uzlaşma sağlayıcı bir rol oynaması üzerine inşa edilmiştir. Bu durum kendini en fazla refah politikalarında ve çalışma ilişkileri sisteminde göstermektedir (Ceylan, 2006: 38).

Bu açıklamalardan sonra Avrupa Sosyal Modeli'nin üç temel özelliği olduğu çıkarımı yapılabilir. Bunlar (Parlak ve Aykaç, 2004: 3)

- Ekonomik ve sosyal hakların tüm vatandaşlara asgari düzeyde garanti edilmesi,
- Sosyal adaletin ekonomik etkinlik ve rekabeti arttıracığına olan inanç,
- Karşılıklı saygı ve güvene dayalı olarak hükümet ile sosyal taraflar arasında kurumsallaşmış bir sosyal diyalogun varlığı.

Sosyal model, nitelikleri ve özü itibarıyla refah devletine benzetilebilir. Ancak onları birbirinden ayıran unsur Refah Devleti'nin; tarihsel kökenleri göz ardı edilmemekle birlikte, büyük ölçüde dünya ekonomisinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve 1975'lere kadar süren genişlemenin ürünü olmasıdır. Refah devletinin bu dönemselliğine karşı, Sosyal Model tarihsel bir olgudur. Sosyal Model'e kimlik kazandıran, ülkelerin sosyal ve ekonomik hayata ilişkin kurum ve kurallarında belirleyici olan ortak unsurlar, tarihsel bir süreç içinde ortaya çıkmıştır (Ergier, 2007: 8).

2.2. Avrupa Sosyal Modelinin Unsurları

Avrupa Sosyal Modeli'nin dayandığı temel unsurlar; sosyal diyalog, sosyal uzlaşma, sosyal vatandaşlık, sosyal koruma, istihdam ve kamu müdahalesi başlıkları altında sıralanabilir.

2.2.1. Sosyal Diyalog: Avrupa Topluluğu Antlaşması'na sosyal diyalogun temelini oluşturan 139. maddeyi ekleyen 1986 tarihli Tek Avrupa Senedi, sosyal diyalogun topluluğun resmi hedefleri arasına alınmasını ve Avrupa sosyal politikaları içerisinde vazgeçilmez bir unsur olarak yer almasını sağlamıştır. Sosyal diyalog, sosyal tarafların katıldığı tartışmaları, istişareleri, müzakereleri ve ortak eylemleri içermektedir. Sosyal Diyalog, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin sosyal taraflarının ulusal ekonomik ve sosyal politikalarının belirlenmesi sürecine katılımını sağlar. Avrupa Sosyal Modeli'nin en önemli kurumlarından birisidir (Uçkan, 2005: 250). İşveren ve işçiler arasındaki kurumsallaşmış ilişkiler Avrupa Sosyal Modeli çerçevesinde oldukça değerli sayıldığından ekonomik faaliyetin iki tarafını (işçi ve işveren) temsil eden sosyal taraflarca yürütülen tartışmalar, müzakereler, görüşmeler ve ortak faaliyetlerin tümü Avrupa sosyal diyalogunu oluşturmaktadır (Ceylan, 2006: 42).

Sosyal diyalog mekanizması, farklı şekillerde ve düzeylerde işletilebilmektedir. Bu çerçevede sosyal diyalog, işyeri seviyesinde, endüstri seviyesinde ya da ülke seviyesinde olabilmektedir. Bunun dışında, sosyal diyalog sadece işçi ve işveren arasında ikili şekilde olabileceği gibi, devletin üçüncü taraf olarak yer aldığı üçlü şekilde de olabilmektedir. Devletin bazı durumlarda diyalog sürecine doğrudan müdahale etmediği, fakat görünmez taraf olarak güçlü bir etkiye sahip olduğu sistemlerde bulunmaktadır (Ergier, 2007: 27).

2.2.2 Sosyal Uzlaş: Korporatizm veya işbirlikçi bir yönetim biçimi olarak da nitelendirilebilen sosyal uzlaş, önemli siyasi ve ekonomik kararların en yüksek seviyedeki işçi ve işveren temsilcilerine danışılarak ya da bunlarla müzakere edilerek alındığı kurumsal düzenlemeler olarak tanımlanmaktadır. Korporatizm bir çıkar temsili sistemi oluşturmakta, çıkar gruplarının kendilerini ilgilendiren konularda politika yapım sürecine dâhil edilmelerini veya kendi aralarında yapacakları görüşmeler yoluyla çıkarlarının uyumlaştırılmasını öngörmektedir. Sosyal Model'in ayırt edici unsuru niteliğindeki bu uzlaşmacı ilişkiler ve sosyal barış, sadece toplumsal faktörleri değil ekonomik performansı da olumlu etkilemiştir. Sosyal barışın sağladığı uzlaşmacı endüstri ilişkileri sistemi, grev ve lokavt gibi ekonomik performansı olumsuz etkileyen olayların yaşanmasının önüne geçmiştir. İlimli ücret artışları ve bunun sağladığı istikrarlı ekonomik ortam, düşük işsizlik oranlarını ve ekonomik büyümeyi beraberinde getirmektedir. Zira bu durum, işgücü maliyetlerinin düşük olmasına yol açmakta ve işverenler açısından yatırımı teşvik edici bir hal aldığından istihdama da dolaylı yoldan katkıda bulunmaktadır (Ergier, 2007: 21-22).

Avrupa Sosyal Modeli, sosyal uzlaşmanın ürünü olması bakımından Anglo-Sakson Model'den önemli ölçüde ayrılmaktadır. Gerçekten, 1980'lerle birlikte başta İngiltere olmak üzere birçok ülkede neo-liberal politikaların uygulanması, sosyal tarafların da katıldığı uzlaşmacı bir politika yapım sürecinden çok hükümetin tek taraflı olarak tasarruflarda bulunduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde işçi sendikaları sürece dâhil edilmek bir tarafa, bilinçli bir zayıflatma politikasının hedefi olmuştur. Buna karşılık Avrupa Sosyal Modeli'nde ekonominin düzenlenmesi ve dönüştürme çabalarında sosyal tarafların kontrol ve katılımı ayırt edici unsurlar olarak öne çıkmıştır. Bu çabalar 1970'lerde korporatist yapıda somutlaşırken, 1990'lardan sonra üç taraflı görüşmeler ve sosyal antlaşmalar halini almıştır (Ergier, 2007: 58).

2.2.3 Sosyal Vatandaşlık: Sosyal vatandaşlıktan kastedilen, iktisadi refah ve güvenlik hakkından, sosyal mirasın tamamını paylaşma hakkına ve toplumda hâkim olan standartlara uygun modern ve çağdaş bir yaşam sürdürme hakkına kadar uzanan haklar bütünüdür. Bu bağlamda sosyal hakların kapsamı bireysel olarak ileri sürülebilir hizmetlerin yanı sıra devletin sağlık, eğitim ve refah alanında bir toplu hizmet sağlama görevi olarak belirlenmiştir. Ayrıca sosyal vatandaşlık uygulamaları sonucunda, devletin refah yardımlarının sadece ümitsiz ve yardıma muhtaç vatandaşları hedef almaktan çıkıp, ilkelere birbirine yaklaşma ve uygulamalarda bir bütünlük sayesinde tüm vatandaşları kapsayacak şekilde genişlediği savunulmaktadır (Sarıpek, 2006: 73-74).

Sosyal vatandaşlık, modern toplumlarda vatandaşlığın ekonomik ve siyasi boyutunun yanı sıra sosyal boyutuna da gönderme yapmaktadır. Sosyal vatandaşlık statüsü ile sahip olunan sosyal haklardan yararlanmak için ihtiyaç sahibi olmaya gerek yoktur (Ergier, 2007: 17).

Avrupa Birliği'nin sosyal vatandaşlık anlayışı refah devletinin yansıması olarak değerlendirilebilir. Birlik sosyal boyuta ağırlık vererek bir sosyal vatandaşlık anlayışını uygulamaya çalışmaktadır. Ancak birliği oluşturan ülkeler arasında uygulama bakımından farklılıklar da mevcuttur (Şenkal, 2005: 255)

2.2.4 Sosyal Koruma: Bir ülkede yaşayanların sosyal risklere karşı korunmaları için düzenlenmiş olan tüm toplu transfer sistemleri sosyal korumayı ifade etmektedir. Avrupa Birliği düzeyinde sosyal koruma harcamaları Avrupa Birliği'nin gayri safi gelirinin % 28,5'i düzeyindedir. Sosyal koruma harcamalarının önemli bölümü, emeklilik (% 43) ve sağlık (% 22) harcamalarından oluşmaktadır. İşsizlik sosyal koruma sistemlerinin önemli bir problemi gibi görülse de, işsizlere yapılan transferler sosyal harcamaların yalnızca % 8'ini oluşturmaktadır (Erdoğan, 2005: 20).

Toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelire sahip olan birey görece anlamda yoksul sayılmaktadır. Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat) eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50’sine göre belirlenen yoksulluk sınırını kullanarak ülkelerin yoksulluk oranlarını yayınlamıştır. En son mevcut verilere göre, 2014 yılında Avrupa Birliği üyesi 28 ülke için bu kapsamda hesaplanan görece yoksulluk oranı %10,8’dir (TÜİK, 2015)

Bu oran, yaklaşık 50 milyon kişiye karşılık gelmektedir. Bu gruplar arasında işsizler, yaşlılar, çocuklar, gençler, tek ebeveynli aileler veya geniş aileler bulunmaktadır. Sosyal koruma harcamalarının olmaması durumunda, Avrupa Birliği’nde hane halklarının yaklaşık % 40’ı nispi (görece) fakirlik durumuna düşeceklerdir. Vergiler ve katkılarla finanse edilen sosyal koruma sistemlerinin varlığı, bu oranı % 10 düzeyinde tutmaktadır. Sosyal koruma sistemlerinin varlığı siyasi istikrar, sosyal bütünlük ve ekonomik ilerleme açısından Avrupa Sosyal Modelinin temeli olmuştur. Sosyal korumanın güçlü olduğu ülkelerde nispi yoksulluk oranının düşük olması, sosyal koruma ve sosyal içerme arasındaki güçlü bağı göstermektedir (Erdoğan, 2005: 20-21).

2.2.5 İstihdam: AB’de; aktif, içerici ve sağlıklı bir toplumda herkes için insanca bir yaşam kalitesi ve standardını sağlamak için oluşturulan istihdam politikası, işsizler, yaşlılar, özürllüer, sosyal bakımdan dışlanmış insanlar, emek piyasasında ayrımcılık ile karşılaşan kişilerin yaşamlarının iyileştirilmesini amaçlamaktadır. AB’de istihdam özellikle son 20 yıllık süreçte sosyal politikalar içerisinde en önemli boyutu oluşturmaktadır. Bu kapsamda istihdam politikası olarak işe alma ve işten çıkarmaya yönelik önemli kısıtlamalar getirilmiştir. Bireysel iş sözleşmeleri yerine toplu sözleşmelere öncelik verilmektedir. İşyeri temsil sistemi tüm ülkelerde yasal olarak veya üst düzey anlaşmalarla garanti altına alınmıştır. Bu sayede işverenlerin keyfi uygulamaları engellenmiştir. İş yaşamının kalitesi, eşit davranma, işçilerin yönetime katılımı ve işçilere danışılması gibi alanlarda ortak uygulamalar geliştirmiş ve sosyal kaynaşma teşvik edilmiştir. Bu uygulamalar doğrultusunda Avrupa Birliği vatandaşlarının dünyadaki en güçlü sosyal güvence olanaklarına sahip olduğu söylenebilir (Ceylan, 2006: 38-40).

1997 yılında Lüksemburg Zirvesi’nde oluşturulan Avrupa İstihdam Stratejisi (AİS), Avrupa istihdam politikasının temellerinin belirlenmesini ve diğer Birlik politikalarıyla bağların güçlendirilmesini sağlamıştır. Mart 2000’de yapılan Lizbon Zirvesinde, AİS gözden geçirilmiş ve sürdürülebilir büyüme, istihdamın niceliksel ve niteliksel iyileştirilmesi ve 2010’a kadar sosyal uyumun güçlendirilmesi konularında görüş birliği sağlanmıştır. Bu zirvede AB’nin, gelecek on yılda, tam istihdama yeniden ulaşması, istihdam oranını % 70’e ve kadın istihdam oranını %60’a kadar arttırması gibi somut hedefler ortaya konmuştur. Tüm bu hedefler Avrupa düzeyinde dinamik, sürekli geliştirilen, çok taraflı katılımı ve denetimi öngören yapısı ile diğer sosyal politika alanlarında da model olarak alınabilecek önemli bir koordinasyon yöntemini ortaya koymuş ve ulusal istihdam politikalarına olan müdahaleyi arttırmıştır (Ceylan, 2006: 40)

Ancak tüm bu çaba ve uygulamalara karşın Birlik, istihdam oranını yetersiz bulmakta, işsizlik oranlarını düşürmede hala kendini başarılı saymamaktadır (Zengingönül, 2013: 5).

2.2.6 Kamu Müdahalesi: Avrupa Sosyal Modeli’ni Anglo-Sakson veya diğer liberal modellerden ayıran ve Sosyal Model’i özgün kılan konu, yukarıda bahsedilen unsurların hepsiyle ilintili olan kamu müdahalesidir. Bu modelde devlet hem piyasa ve ekonomi üzerinde, hem de yeniden dağıtım mekanizmalarında etkin bir rol üstlenmektedir. Bu durum potansiyel sınıf çatışmasının ortaya çıkmamasının da bir tür güvencesi olarak ele alınmaktadır. Bu güvenceyi devlet

adına sağlayan siyasetin asli görevi ise piyasa mekanizmasının olumsuzluklarını gidermektir (Ergier, 2007: 23,89).

3. Avrupa Sosyal Modelinin Dönüşümü

1980’li yıllarda neo-liberal politikaların birçok ülkede olduğu gibi Avrupa Birliği ülkelerini de etkilemesi sonucu Avrupa Sosyal Modeli’ni dönüşüme uğratma ihtiyacı doğmuştur. Kamu müdahalesinin hayati olduğu sosyal model ile bu müdahaleyi oldukça sınırlı tutan ve devletin rolünü kısıtlayan neo-liberal yaklaşım birbiriyle tezat oluştururlar. Yine sosyal modelin refah devleti anlayışını benimsemesine karşın, neo-liberal yaklaşım refah devleti anlayışının devlet eliyle sunulmasına karşı çıkar ve onun piyasayı boğduğunu savunur (Ergier, 2007: 38-39).

Küreselleşme, mal ve hizmet piyasalarında artan rekabet ve hızlı teknolojik değişme Avrupa sosyal politikasının sürdürülmesini ciddi şekilde zorlaştırmıştır. Buna ek olarak, Avrupa ülkelerinde artan yaşlanma maliyetleri, sağlık harcamaları, sosyal yardım ve hizmetler ile gelir ve emekli ödeneği politikalarının zorunlu kıldığı finansal kısıtlamalar, farklı ulusal versiyonları ile Avrupa Sosyal Modelini önemli bir tehditle karşı karşıya bırakmıştır (Parlak ve Aykaç, 2004: 1)

Sanayileşmiş ülkelerde koruyucu devlet ve işgücü piyasasının düzenlenmesi işsizliğin giderek artışının ve sürekliliğinin başlıca nedenleri arasında algılanmıştır. Bu iki etmenin, çalışanları iş aramaktan, işverenleri istihdam yaratmaktan caydırdığı düşünülmüştür. Geniş bir iş güvencesi sağlayarak ekonominin yapısal değişimini engelledikleri kanısı yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla işgücü piyasasını kuralsızlaştırma ve koruyucu devletin rolünü azaltma eğilimi taşıyan bir politika tercih edilmesi gündeme gelmiştir. (Ceylan, 2006: 105)

1980’li yıllarda Avrupa Sosyal Modelinin, Avrupa firmalarının ve Avrupa mal ve hizmet üretiminin rekabet edebilirliğini zayıflattığı, dolayısıyla Avrupa’da istihdam yaratma olanaklarını engellediği öne sürülerek, tek tek Avrupa ülkelerinde, sosyal modelin unsurlarının daraltılması yoluna gidilmiştir. Avrupa Birliği ülkelerinin hemen hemen tümü, 1980’lerin ortalarında, sosyal politika alanında önemli sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. İşsizlik oranları 1930’lu yıllardan bu yana en yüksek düzeylere çıkmıştır. 1990’lı yıllarda, Avrupa Sosyal Modeli konusunda iki akım karşıt yöndeki baskılarını artırmıştır. Bu baskılardan birincisi, sosyal refah sistemlerinin, ücret ve gelir eşitliklerinin ve örgütlü işçi gruplarının yüksek düzeydeki müzakere gücünün, Avrupa’nın rekabet edebilirliğini engellediği iddiasında olan iş çevrelerinden gelen, Avrupa Sosyal Modelinin daha daraltılması yönündeki baskılardır. İkincisi ise Avrupa Birliğinde işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın arttığı, Avrupa Birliğinin varlığı için sosyal bütünlüğün şart olduğu iddiasında olan emek çevrelerinden gelen, Avrupa Sosyal Modelinin korunması ve geliştirilmesi şeklindeki baskılardır. Bu baskılar Avrupa Birliği organlarında, sosyal koruma ile ekonomik etkinlik ve dış rekabet edebilirlik arasında hassas bir denge güdülmesine yol açmıştır. Bugün bu denge sosyal korumadan yana değil liberal politikalar lehinedir (Erdoğan, 2005: 23).

Sosyal modelin dönüşümünde büyük öneme sahip, 2000 yılında gerçekleştirilen Lizbon Zirvesinde sosyal politika konusunda Avrupa Birliği’nin eksik yönleri şu şekilde sıralanmıştır (Sakar, 2009: 38):

- Avrupa Birliğinin ekonomik büyüme hızı genellikle ABD’nin gerisindedir.
- Avrupa Birliğinde işsizlik kabul edilemeyecek ölçüde yüksektir ve bu durum yarattığı ekonomik kayıpların yanı sıra, çok sayıda kişinin kendisini toplumdan dışlanmış hissetmesine yol açan bir sosyal sorun da yaratmaktadır.

- Avrupa Birliği ekonomisi, başlıca rakipleri –özellikle ABD- kadar dinamik ve istihdam yaratma yeteneğine sahip bir ekonomi değildir.

Lizbon Zirvesi, ekonominin sürdürülebilir büyüme hedefiyle, daha fazla ve daha iyi iş yaratılması, daha fazla sosyal kaynaşma ve sosyal modelin modernizasyonu gibi sosyal hedefleri birleştirme hedeflerine sahip olması açısından önemlidir. Lizbon Zirvesi ile beraber AB, sosyal politika alanındaki amaçlarıyla bağlantılı olarak beş temel problem alanı belirlemiştir. Bu problem alanları şu şekilde sıralanabilir: İlk olarak, AB’nin karşısında duran en önemli problem istihdam oranlarındaki düşüklüktür. Bu nedenle en önemli hedef istihdam oranlarının artırılmasıdır. İkinci olarak, köklü teknolojik değişiklikler ve sanayideki değişimin hızı, istihdam kalitesinin artırılmasını zorunlu kılmaktadır. Üçüncü olarak, hayat boyu öğrenmenin sağlanması için uyumlu ve küresel stratejilerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Dördüncü amaç, Birlik içerisinde demokrasinin geliştirilmesi amacıyla, sosyal tarafların sosyal alanı ilgilendiren konulardaki karar alma sürecinin her aşamasına dâhil edilmesidir. Beşinci problem alanı ise, istihdam edilebilirliğin temel amaç olarak kabul edilmesi ve diğer problem alanlarıyla eşgüdüm içerisinde ele alınmasıdır (Ceylan, 2006: 107-109).

Lizbon Zirvesi’nde yukarıdaki eksiklik ve problemlere bağlı olarak AB üç ana hedefe odaklanmıştır (Sakar, 2009: 38):

- Dünyanın en rekabetçi ve dinamik, bilgiye dayalı ekonomisi haline gelmek,
- Sürdürülebilir ekonomik büyüme yeteneğine sahip olmak,
- Sosyal uyum için daha çok ve daha iyi işler yapmak

Ancak Lizbon hedefleri istenildiği ölçüde başarılı olamamıştır. Bu doğrultuda 2005 yılında yenilenmiş bir Lizbon Stratejisi oluşturulmuştur. 2000 yılında başlayan ve 2010 yılına kadar iki kez yenilenen ve Lizbon Stratejileri olarak tanımlanan süreçte Avrupa Birliği, istihdam sorunun yarattığı sosyal problemlere karşı alınacak önlemleri içeren sosyal politikalar izlemekte ve yapılan zirvelerde büyüme ve istihdamın arttırılmasına yönelik adımlar atmaktadır. Geçen bu süreçte sosyal politikalar ve istihdam politikası ayrılmaz bir bütün haline gelmiş ve sosyal politikalar istihdam açısından değerlendirilmeye başlanmıştır. Veriler incelendiğinde ise pek çok olumlu gelişmenin yanı sıra belirlenen hedeflerin tam olarak gerçekleştirilemediği görülmektedir. Dünya ekonomisindeki genel durgunluğun, Avrupa’nın demografik sorunları ve siyasal yapısındaki değişikliklerin yanı sıra karar alma ve uygulama sürecinde Birliğin kendi içindeki problemleri ve üye ülkelerin isteksizlikleri sosyal politika ve istihdam alanında alınacak önlemlere ilişkin eşgüdümlü bir harekete olanak tanımamaktadır. Buna en iyi örnek Avrupa Birliği Anayasası ile ilgili olarak Birliğin halen bir uzlaşma içinde bulunamaması gösterilebilir. Bütün bu olumsuzluklara karşın insan hakları temeline dayalı değerleri ışığında, Avrupa Birliği sosyal politika ve işbirliği açısından dünyada emsali bulunmayan bir kurum olma niteliğini sürdürmektedir (Sakar, 2009: 46)

eo-liberal politikaların Avrupa Sosyal Modeli üzerinde dönüşüm baskısı oluşturması, uygulamaların sonuçlarıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, İngiltere ve ABD’deki yüksek büyüme ve düşük işsizlik oranları büyük ölçüde neo-liberal ekonomi politikaları ile açıklanmış, Almanya ve Fransa gibi ülkelerde yaşanan durgunluk ve yüksek işsizlik oranları sebebiyle Sosyal Model’de neo-liberal ekonomi politikalarının önermeleri çerçevesinde reform arayışlarını gündeme getirmiştir. Avrupa Sosyal Modeli büyük ölçüde emek ve sermaye arasındaki uzlaşma üzerine kuruludur. Emegın yerelliği karşısında sermayenin hareketliliği, emek sermaye arasındaki güç dengesini ikincisi lehine değiştirmiştir. Dengenin sermaye lehine bozulması, bu uzlaşmayı baskı

altına almaktadır. Post-Fordist üretim biçiminin uygulamaya koyulması ile birlikte önce ABD ile İngiltere'de, daha sonra ise Avrupa ülkelerinde tam istihdam ilkelerinden ödün verilmeye başlanmıştır, kamu harcamaları azaltılmıştır (Ergier, 2007: 45-46).

AB, Lizbon stratejileri ile birlikte artık üye ülkeler arasındaki ulusal refah devleti düzenlemelerinin farklarıyla ilgilenmekten ve refah sistemlerinin yakınlaştırılması çabalarından vazgeçmiştir. Birlik, üye ülkelerin farklı kurumsal düzenlemelerine saygı duymaya başlamış ve Birliğin kendi ekonomik çıkarlarına hizmet edecek refah modelinin yaratılmasına yönelik çalışmalar başlatmıştır. Ayrıca iş becerisinin ve işgücü hareketliliğinin sağlanması, bilgi ekonomisinin gelişmesi ve teknolojik gelişime uyum sağlayabilecek nitelikte işgücü yaratılması ile sosyal bütünleşmenin sağlanmasına yönelik hedefler belirlenmiştir (Ceylan, 2006: 110-112).

Son döneme bakıldığında ise ekonominin finansal içeriğiyle zayıflayan sosyal devlet ve sosyal politikaya, sermayenin küresel özgürlüğü karşısında zayıflayan emeğin örgütlü gücüne ve piyasanın karşısında etkisizleşen siyasete bakıldığında küresel kapitalizmin demokrasi açısından olumsuz etkilerini görmek mümkündür. Dolayısıyla bugün için sosyal politikanın gücünü kaybetme süreci içerisinde olduğu söylenebilir (Gürsoy, 2011: 134-135). 2008 krizi sonrası ise Avrupa Sosyal Modelinde artık sona erdiğine yönelik açıklamalar da bu tezi desteklemektedir. Avrupa Merkez Bankası (ECB) Başkanı Mario Draghi'nin 22 Mart 2012 tarihinde "Eski Avrupa Sosyal Modeli tarih oldu" ifadesini kullanması (Milliyet, 2012) sosyal politikaların ekonomik etkenler karşısında yeniden geri plana itildiğini gösteren gelişmelerdendir.

4. Avrupa Birliği Sosyal Modeli Bağlamında Türkiye'deki Sosyal Politikaların Karşılaştırmalı Analizi

Türkiye'deki sosyal politikalar bazı açılardan Batı'dan ayrılmıştır. Buna yol açan yapısal faktörler son dönem bir kenara bırakıldığında tarihsel açıdan şöyle sıralanabilir (Ergier, 2007: 74-76):

- Sosyal politikalar paternalist bir çizgide, devletin önceliğinde gerçekleştirilmiştir. Devletin kuruluş yıllarında, toplumsal hayatı düzenleyen kurumlar ve hukuki mevzuat Avrupa'dan olduğu gibi alınmıştır. Bu süreçte, bahsedilen kurum ve hukuki mevzuatı Avrupa'da ortaya çıkaran toplumsal koşulların Türkiye açısından bir değerlendirmesi yapılmamış, modernleşme süreci toplumun kendi iç dinamiklerine bırakılmamış ve sosyolojik farklılıklar göz ardı edilmiştir.
- Devlet, toplumsal sınıfların varlığını ve bunlar arasındaki çıkar farklılıklarını reddetmiş, bu kapsamda toplumun birbirini tamamlayan bölümlerden oluşan organik bir bütün olduğunun savunulduğu dayanışmacı 'Halkçılık' ilkesini benimsemiştir.
- Geç sanayileşme sebebiyle Batı tipi bir burjuvanın olmaması ve buna ek olarak işçi sayısının da çok az oluşu sebebiyle işçi sınıfının ve işçi hareketlerinin doğuşu için gerekli dayanışma bilincinin oluşmadığı görülmektedir.
- Devlet sosyal taraflar karşısında güçlü konuma sahiptir, uzlaşmacı olmaktan çok belirleyicidir.

Bu durumlar, sosyal politikaların sosyal ve sınıfsal tabanının zayıf olmasına ve devletin güdümünde gelişmesine yol açmıştır. Sosyal politikaların tabandan gelen baskılar sonucu elde edilmiş bir hak olmaktan çok, çerçevesini kamunun çizdiği uygulamalar olmasına sebep olmuştur (Ergier, 2007: 74-76).

Toplumsal hayatın pek çok alanında Avrupa tarzı düzenlemelere yer veren Türkiye, sosyal alan söz konusu olduğunda, kendine özgü koşullar söylemi altında Avrupa’daki uygulamalara zıt düzenlemelere gitmiştir. 1980’lerle birlikte Batı tarzı bir sosyal model benimsenmeye karar verildikten sonra ise Anglo-Sakson Modeli’ne uygun düşecek uygulamalara yer verilmiştir (Ergier, 2007: 77).

Bu tartışmaları Türkiye zeminine oturtmak için öncelikle Türkiye sosyal politika tarihine bakmak gerekir. Sosyal politikaların doğmasına neden olan işçi sınıfının henüz gelişmemiş ve örgütlenmemiş olması ve devletin politik yapısının güçsüz olan işçi sınıfından gelecek taleplere duyarsızlığı ile erken Cumhuriyet döneminde oluşan gelenekler bugün halen daha izlerini taşımaktadır. Yoksullukla mücadele konusu ise, tek parti döneminde devlet sorumlulukları arasında yer almazken, sosyal yardımın kamu kaynaklarından karşılanması gerektiği fikri yerleşmemiş ve bireysel bağışlara bu alanda rol atfedilmiştir. Çok partili dönemde ekonomik ve siyasal liberalleşme hareketleri atılmakla birlikte sendikal alanda grevin ve siyasetle ilgilenilmesinin yasaklanmasıyla çalışma ilişkilerinde paternalist tutumun sürdüğü ileri sürülebilir. Öte yandan yoksulluk “fakir ülke, fakir toplum, kaynak yetersizliği” bahaneleriyle sosyal politika alanına dâhil edilememiş, yalnızca SHÇEK ile birlikte muhtaç çocuklara yönelik bir uygulama başlatılmıştır (Gürsoy, 2011: 135)

27 Mayıs 1961 Askeri Müdahale’sinin ardından oluşturulan 1961 Anayasası’nda benimsenen sosyal hukuk devleti ve sosyal adalet anlayışı ile Türkiye, sosyal politika alanında yeni bir anlayış içine girmiştir. Özellikle çalışma hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı ile sendika hak ve özgürlüklerinin anayasal güvence altına alınması bu anlayışın en belirgin özellikleridir. Her ne kadar Batı’daki gibi bir sınıf mücadelesinin ürünü olarak elde edilmese de, 1961 Anayasası ile oluşturulan özgürlükçü yapı Batı’daki “refah devleti” politikalarının Türkiye’ye yansımaları sağlamıştır. (Gürsoy, 2011: 135-136)

1980’lerde ekonominin liberalleşmesi ile birlikte kamu harcamalarının kısılması ve bu harcamaların sosyal sermayeye kaydırılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede de sosyal politikalar yerine sosyal yardımlardan söz edilmekte ve devletin “sadaka devleti” olma yoluna girdiği görülmektedir. Nitekim 2002 yılında iktidara gelen AKP’nin bu gidişatı hızlandırdığı söylenebilir. 2000 sonrasında refah devleti krizinden çıkmak için yeniden yapılanma çalışmalarının hepsi sosyal harcamaların azaltılmasını öngörmektedir. Bu amaçla sosyal refah kurumları ve sağladıkları hizmetler yeniden organize edilmeye çalışılırken, refah devletinin bazı fonksiyonlarının yerel yönetimlere ve üçüncü sektöre kaydırılması söz konusudur. Bu bağlamda devletin üçüncü sektörle ilişkisi öncelikli bir işbirliği sonrasında da özelleştirmeler yoluyla hizmetlerin sunumunun piyasaya aktarılması şeklinde planlanmaktadır. Özellikle IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi devletlerarası kuruluşlarının öneri ve teşvikleriyle bu sürecin hızlandığı bilinmektedir. AKP’nin benimsediği neo-liberal politikalar gereği devletin sosyal yükümlülükleri azalmakta buna karşılık güvencesiz, örgütsüz ve yoksul kitlelerin imdadına koşacak sosyal yardımlara ağırlık verilerek klientalizm (himayecilik) sergilenmektedir (Gürsoy, 2011: 135-136).

Özellikle 1986’da kurulan ancak aktif kullanımı 2000 sonrası AKP iktidarında gerçekleşen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ile devletin sosyal politika sorumluluklarını ifa etmeye çalıştığı görülmektedir. Fon hem ulaştığı insan sayısı hem de dağıttığı yardım tutarı açısından önemli bir sosyal politika aracı olurken, aynı zamanda da bütçe dışında olması, vakıf olarak örgütlenmesi, hak değil de yardım anlayışına dayalı olması nedeniyle ciddi bir klientalizm kaynağı özelliği göstermektedir. Ulaşılan ortak payda Türkiye’de uygulanan sosyal yardım sisteminin genelde parçalanmış ve hayırseverlik yaklaşımına dayalı olmasıdır (Gürsoy, 2011: 136-137).

Mevzuatların tarihsel gelişimi açısından bakıldığında ise 1936 yılında kabul edilen İş Kanunu, sosyal alanda yapılan ilk geniş çaplı düzenleme çabası olarak dikkat çekmektedir. 1946 yılında yapılan değişikliklerle sendikaların kurulması mümkün hale gelmiştir. 1961 Anayasası ile ilk kez, sendikal örgütlenme, toplu pazarlık, grev, çalışma ve sözleşme hürriyeti gibi haklar anayasal bir güvenceye kavuşmuştur. Ancak 12 Mart 1971 döneminde yapılan değişikliklerle memurların sendika kurma hakkı kaldırılmış, 1982 anayasasında ise kesin olarak sendikalara siyaset yasağı getirilmiştir. Sendikaların faaliyetlerinin doğası gereği siyasetle yakından ilişkili olduğu düşünüldüğü zaman, bu yasak sendikaları büyük ölçüde işlevsiz kılmıştır. Ayrıca 1980 sonrası dönemde hükümetler, sosyal taraflar arasında sermayeden yana tavır koymuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen AB üyelik süreci kapsamında bazı olumlu gelişmeler de yaşanmış, 1997 yılında yapılan değişikliklerle sendikalara siyaset yasağı kaldırılmış, Türkiye’nin en önemli sosyal diyalog araçlarından biri olan Ekonomik ve Sosyal Konsey yasal bir temel kazanmıştır (Ergier, 2007: 80-82)

Neo-liberal Politikalar ile birlikte üyelik sürecinde Türkiye, aday ülke konumunda AB sosyal ve istihdam politikasına uyum konusunda, özellikle sosyal politika açısından, AB norm ve standartlarına uyum çerçevesinde işgücü piyasasını düzenleyecek tedbirlere başvurmuş ve önemli yapısal değişimler gerçekleştirmiştir. Bu anlamda, İş- Kur Yasası, Sosyal Güvenlik Reformu, İş Kanun’unda esneklik ve iş güvencesi gibi yeni kavramlara yer verilmiştir. İstihdam yasası ve işyerinde sağlık ve güvenlik alanlarında da bazı yasal değişiklikler yapılmıştır (Çilkaya, 2010: 112).

Avrupa Sosyal Modeli’nin temelinde sosyal taraflar arasındaki uzlaşma bulunmaktadır. Türkiye’de ise çalışma ilişkileri önemli ölçüde ortak çıkarlar ve uzlaşma yerine farklılıklar ve çatışma üzerine odaklanmakta, işçi ve işveren kesimi birbirlerini düşman olarak görmektedir. Bunun sebepleri ülkemizdeki demokrasi düzeyinin halen istenen seviye olmaması ve sosyal hakların yetersiz olmalarıdır. Demokrasi kültürünün ve katılımcı bir yönetim anlayışının yeterince gelişmemesi, tam tersine seçkin bir yönetim anlayışının benimsenmesi, sistem içerisinde uzlaşmacı ilişkilerin gelişmesinin önüne geçmiştir. Sosyal uzlaşma için öncelikle çatışmanın varlığının kabul edilmesi gerekmektedir. Oysa böyle bir kabullenme olmamıştır. Buna ek olarak sosyal tarafların güçsüzlüğü ve katılımcı bir yönetim anlayışının eksikliği çatışmanın siyasi alanda uzlaşmacı ilişkilere dönüştürülmesinin önüne geçmiştir. Türkiye’de sosyal uzlaşmanın sağlanamaması, ekonomik performansı da olumsuz etkilemiş, ülkede sık sık grev ve lokavtlar gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, Türkiye’de 1980 ile 1997 yılları arasında grev ve lokavtlarda kaybedilen işgünü sayısının 30 milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir (Ergier, 2007: 86-89).

Türkiye’nin 1999 Helsinki Zirvesinde aday ülke olarak ilan edilmesinden sonra Avrupa Birliği normlarına uyum çerçevesinde birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Ancak çalışma yaşamına yönelik düzenlemeleri içeren 19. başlık altındaki İstihdam ve Sosyal Politika alanındaki düzenlemeler son derece kısıtlı kalmıştır. İlerleme raporları çerçevesinde değerlendirildiğinde ise Birliğin eleştirileri halen devam etmekte ve “topluluk hukukundan farklı” ifadesi kullanılmaktadır. Her ne kadar sınırlı da olsa 2001 yılında başlayan Avrupa Birliği’ne uyum sürecindeki reformlardan bazıları sosyal politika ve sendikal hakların gelişmesi bakımından olumlu sonuçlar yansıtmaktadır. Anayasa’da 2001 yılında yapılan değişikliklerle 34. maddenin yeniden düzenlenerek sendikaların toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmalarının önünün açılması, 51. maddede yapılan değişikliklerle örgütlenme hakkının sadece işçilere değil “çalışanlara” tanınan bir hak olarak kabul edilmesi ve böylece kamu personeline de sendika kurma hakkının tanınması bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu hakkın toplu pazarlık ile desteklenmesi ancak grev hakkı ile tamamlanamaması da önemli bir eksiklik olarak kayda geçirilmelidir. Kadın-erkek eşitliği ile ilgili olarak, 2004 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile “Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir. Devlet bu hakkın hayata

geçirilmesinden sorumludur” hükmü getirilmiştir. Sosyal diyalog ile ilgili olarak, “Üçlü Danışma Kurulu”nun çalışmasıyla ilgili bir yönetmelik 4 Nisan 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kurul, işçi ve işveren temsilcilerini de içeren daimi üçlü yapıda olup yılda üç kez toplanmaktadır. Sosyal diyalog konusunda atılan bir diğer adımda Ekonomik ve Sosyal Konsey’in (ESK) oluşturulması olmuştur (Sakar, 2009: 103-105).

Hükümet ve sosyal taraf temsilcilerinin asgari ücretin saptanması için bir araya gelerek Asgari Ücret Komisyonunu oluşturması ve asgari ücret gibi önemli bir konunun, sosyal diyalog yoluyla belirlenmeye çalışılması (Ergier, 2007: 89) ülkemizde bu konuda ender olumlu gelişmelerden biri olarak kabul edilebilir.

Avrupa Sosyal Modeli’nin en temel unsurları olan sosyal diyalog, cinsiyet eşitliği ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında, yukarıda bahsedilen gelişmeler istenen düzeyde olmayıp, Türkiye’de hukuki veya uygulama düzeylerinde yeterli ilerleme olmadığı kabul edilmektedir. Cinsiyet eşitliği ve ayrımcılıkla mücadeleye yönelik şartların iyileştirilmesi ve mevcut sınırlamaların kaldırarak tam sendikal haklar tesis edilmesi bu noktada büyük önem arz etmektedir. İstihdam ve sosyal içerme alanlarında Türkiye’nin politikalarını AB politikalarına yakınlaştırmak ve bu alanlarda karşılaşılan güçlükleri tanımlamak için de gerekli adımların atılması hayati önem taşımaktadır (Çilkaya, 2010: 112-113).

SONUÇ

Sosyal politika, vatandaşlara verilen kamusal hizmetler ile vatandaşların bu hizmetlerden yararlanma koşul ve imkânlarını belirleyen, düzenleyen ilkeler olarak ifade edilebilir. Toplumlardaki dezavantajlı ve yoksul kesimlerin kamu hizmetlerine erişiminin sağlanması ve ihtiyaçlarını sorunsuz giderebildikleri bir ortamın sürdürülebilmesi toplumsal huzurun sağlanması için büyük önem arz etmektedir. Avrupa Birliği de bu öneme istinaden üye ülkeler arasında ortak ve uyumlu bir sosyal politika oluşturmayı hedeflemiş ve bunu Avrupa Sosyal Modeli somutunda kurumsallaştırmıştır.

Avrupa Sosyal Modeli birtakım eksiklikleri bulunmakla beraber çağdaşları ile kıyaslandığında oldukça üst düzey sosyal hak ve yardımları içeren, vatandaş öncelikli bir kamu politikasıdır. Bu politikanın eksiklerinin sebebi yapısalıdır. Yani Avrupa Birliği’nin sosyal değil, ekonomik öncelikli bir birliklilik olmasıdır.

Avrupa Sosyal Modeli’nin oluşumu uzun bir tarihsel sürece ve deneyime dayanır. Bu model ile tüm üye ülkelerde istihdamın iyileştirilmesi, vatandaşların kamu hizmetlerine sorunsuz erişiminin sağlanması, sosyal dışlanmanın azaltılması gibi hedefler ortaya konmuştur. Model; sosyal diyalog, sosyal koruma, sosyal uzlaşma gibi demokratik ve insani değerlere dayanır. İşveren-çalışan uzlaşmasını sağlamayı amaçlar.

Türkiye açısından bakıldığında ise Avrupa Sosyal Modeli’ne benzer bir planlı sosyal politika olduğunu söylemek zordur. İstikrarlı siyasal hükümetlerin uzun süre görev yapamaması, kamu politikalarının uzun süreli hedeflerden ziyade gündelik oy odaklı ve paternalist bir biçimde oluşturulması, ülkemizde sosyal diyalog, sosyal uzlaşma ve sosyal dışlanma gibi önemli ilkelerin henüz yerleşmemiş olması, planlı ve iyi düzenlenmiş bir sosyal politika oluşturulmasını engellemiştir. Yine de son dönemde toplumun yoksul ve dezavantajlı kesimlerine yönelik olarak bazı yeni hak ve ayrıcalıkların sağlanma eğiliminin, gelecek için umut vaat etmekte olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- “Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu Kuran Antlaşma”, 2. Madde ve 68. Madde, (Erişim Tarihi: 04.05.2015)
http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/EU/bir_bakis/AvrupaKomurveCelikToplulugunuKuranAntlasma.pdf
- “Avrupa Sosyal Modeli=IMF”, (2010, 13 Haziran) Radikal Gazetesi, (Erişim Tarihi: 06.05.2015) http://www.radikal.com.tr/radikal2/avrupa_sosyal_modeliimf-1002549
- “Avrupa Sosyal Şartı”, s. 393-400, (Erişim Tarihi: 01.01.2014)
http://abmuzakere.bilgi.edu.tr/docs/avrupa_sosyal_sarti_metni.pdf
- “Eski Avrupa Sosyal Modeli Tarih Oldu”, (2012, 22 Mart), (Erişim Tarihi: 04.05.2015)
<http://ekonomi.milliyet.com.tr/-eski-avrupa-sosyal-modeli-tarih-oldu/ekonomi/ekonomidetay/22.03.2012/1518619/default.htm>
- Ataman, Berrin Ceylan (2009) “Avrupa Birliği Sosyal Politikası, Avrupa Sosyal Fonu ve Sosyal Diyalog”, *Eurochamber Projesi*, (Erişim tarihi: 03.05.2015), www.etcf.org.tr/EN/doc/kasim_2009_etcf/.../Berrin%20Ataman.ppt
- Beceren, Ertan ve Kasalak, Murat (2010) “Avrupa Birliği İstihdam Stratejisi Ve Üye Ülke Stratejilerinin 10 Hedef Kapsamında İstihdama Yönelik Uygulamalar” *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2
- Ceylan, Yener (2006) “Avrupa Birliği’nde Siyasal Bütünleşme Sürecinin Avrupa Sosyal Modeline Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çelik, Aziz (2004) “Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Gelişimi, Kapsamı Ve Türkiye’nin Uyum Süreci-1”, *Sendikal Notlar Dergisi*, Sayı 24, ss.30-55.
- Çevik, Savaş (2013) Küresel Ekonomide Uluslararası Vergileme: Yapısı, Ekonomi Politikası ve Ülkeler Arası İşbirliği, Konya: Palet Yayınları.
- Çilkaya, Bilal (2010) “Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Türkiye’nin Sosyal Politika ve İstihdam Yaklaşımı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, Seyhan (2005) “Avrupa Birliği ve Sosyal Politika”, *Genel - İş Emek Araştırma Dergisi*, Sayı: 1.
- Ergier, Emrah (2007) “Avrupa Sosyal Modeli’nin Dönüştürülmesi Çerçevesinde Sosyal Diyalog Ve Türkiye’nin Durumu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Günel, Pınar (2009) “Avrupa Birliği’nin Sosyal Politikası Çerçevesinde Güney Avrupa Sosyal Devlet Modeli ve Türkiye”, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Gürsoy, Seyran (2011) *Sosyal Politikada Dönüşüm Ve Sosyal Yardımlar: Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Oral, A.İ. (2012) *Sosyal Politika*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

Parlak, Zeki ve Aykaç, Mustafa (2004) “AB Sosyal Politikası: Refah Devletinden Avrupa Sosyal Modeline”, *Avrupa Birliği Üzerine Yazılar*, (Editör: Turgay Berksoy, A. Kadir Işık), Birinci Baskı, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları

Sakar, Turgay (2009) “Avrupa Birliği’nin Sosyal Politika ve İstihdam Alanlarındaki Düzenlemelerine Türkiye’nin Uyumu: Yapısal Bir Değerlendirme”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sarıpek, D. Başar (2006) “Sosyal Vatandaşlık ve Günümüzde Yaşadığı Dönüşüm: Aktif Vatandaşlık”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı:9, Cilt: 2.

Şenkal, Abdülkadir (2005) “Sosyal Politika ve Sosyal Vatandaşlık: Kölelikten Sosyal Vatandaşlığa, Avrupa Birliği Sosyal Vatandaşlık Örneği”, *İ.Ü. Sosyal Siyaset Konferansları*, 50. Kitap, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları*, ss.225-258

TÜİK (2015) Basın Odası Haberleri, Sayı: 64, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016, http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2015_64_20151110.pdf

Uçkan, Banu (2005) “Avrupa Birliğinde Sosyal Diyalog: Danışma Komitelerinden Çerçeve Antlaşmalara”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt:55, Sayı:1.

Yıldırım, Sezen (2006) “Avrupa Birliği’nde İstihdam Politikaları ve İşsizlik; Euro Alanında Gelişmeler”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Zengingönül, Oğuz “Sosyal Modelin Modernleştirilmesi Ekseninde Avrupa Birliğinin İstihdam Politikalarında Esneklik Arayışı”, (Erişim Tarihi: 31.12.2013), <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale112.pdf>